

HİDROELEKTRİK SANTRALLERİN ÇEVRESEL ETKİLERİNİN YARGISAL DENETİMİ^{*1}

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz GÜLOĞLU^{*2}
Doç. Dr. Nur BELKAYALI^{*3}
Arş. Gör. İknur CESUR^{*4}
Dr. Öğr. Üyesi Alper BULUT^{*5}

Öz

Enerji ihtiyacının her geçen gün daha da artması ile birlikte günümüzde devletler farklı enerji kaynaklarına yönelmektedir. Dünyanın ekolojik dengesi ve doğal çevresindeki bozulma siyasi otoriteleri enerjiyi güvenilir ve temiz kaynaklardan elde etmeye zorlamaktadır. Sürdürülebilir ve yenilenebilir bir kaynak olan sudan, elektrik enerjisi elde edilmesi amacıyla kurulan Hidroelektrik Santrallerin (HES) su kaynaklarına ve kalitesine, canlı ve cansız türlere verebileceği zararların yanı sıra ekonomik, çevresel ve sosyal birçok avantajı da bulunmaktadır. Sürdürülebilir bir çevre politikasının oluşturulabilmesi ve doğada meydana gelecek zararın asgari düzeye indirilebilmesi için HES yatırımları esnasında alınacak önlemlerin çok iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Ülkenin elektrik ihtiyacının yerel kaynaklardan karşılanması esas olmakla birlikte, bu üretim esnasında tüketilecek veya atıl duruma gelecek doğal kaynakların korunması ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporlarının titizlikle hazırlanması gerekmektedir. Bu konu, toplumun her kesimini yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de HES’lerin çevresel boyutuna ilişkin idari yargıya yansıyan uyuşmazlıklarda öne çıkan hususların tespiti amaçlanmıştır. Bu çerçevede, HES’lerle ilgili olarak yargı kararlarında genellikle yapılacak yatırımın özellikle çevre mevzuatına uygunluğun arandığı, sosyal, ekonomik, teknik ve çevresel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi ve ortaya çıkması muhtemel olumsuzlukların giderilmesine yönelik alınması gereken tedbirlere ayrıntılı yer verilmesi gereken ÇED raporlarının ağırlıklı olarak yetersiz olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Hidrolik Santral, Çevresel Etki Değerlendirmesi, Yenilenebilir Enerji, İklim Değişikliği.

- ^{*1} Makale hakem denetiminden geçmiştir.
Yayınlanma talebiyle editörlüğe gönderildiği tarih: 13.12.2018, kabul edildiği tarih: 21.12.2018.
- ^{*2} Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
yavuzguloglu@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4493-2179>
- ^{*3} Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi,
nbelkayali@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3523-2541>
- ^{*4} Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi,
ikaratas@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6502-3436>
- ^{*5} Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi,
abulut@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2741-6255>

JUDICIAL REVIEWS OF ENVIRONMENTAL IMPACT OF HYDROELECTRIC POWER PLANTS

Abstract

States are beginning to turn to alternative energy sources to meet increasing power demand. Environmental degradation and climate change force political authorities to provide reliable and clean sources of energy to their populations. Water is a sustainable and renewable resource and hydroelectric power plants (HPPs) have numerous economic, environmental and social advantages in spite of their potential of irreversible damage to water resources and living organisms. Measures for HPP investments should be clearly defined to be able to create a sustainable environmental policy and minimize damage to nature. Powerdemand should be met primarily from local resources. However, natural resources to be used for the generation of electric power should be protected and Environmental Impact Assessment (EIA) reports should be meticulously prepared. This issue concerns everybody. The aim of this study is to determine the prominent aspects of administrative judicial reviews of disputes concerning the environmental impact of HPPs in Turkey.

Keywords

Hydroelectric Power Plants, Environmental Impact Assessment, Renewable Energy, Climate Change.

GİRİŞ

Nüfusun hızla artış göstermesi, kentleşme ve sanayileşmenin gittikçe büyümesi ile enerji ihtiyacının da her geçen gün artmakta olduğu görülmektedir. Küresel iklim değişikliği etkilerinin her geçen yıl kendisini daha da fazla hissettirmesi¹ ile birlikte enerji ihtiyacının karşılanmasında fosil yakıt kullanımına yönelik tepkilerin de artmasına neden olmaktadır. Çevrenin korunmasına yönelik önlemler, çevre kirliliğinin insan sağlığını etkiler boyuta ulaştığı zaman değil; çevre henüz kirlenmeden önce alınmalıdır². Uluslararası müzakerelerde sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik alınması gereken önlemler sürekli gündemde tutulmaktadır. Dünya genelinde enerji temini yönündeki doğru tutum, fosil yakıt kullanımının terk edilerek, çevre ile dost, yenilenebilir, temiz kaynak kullanılmasıdır.³ Çevrenin korunması konusu başlangıçta kamu sağlığının ve mülkiyet hakkının kapsamında değerlendirilirken günümüzde ekolojik denge, bağımsız bir hukuksal değer olarak kabul edilmektedir.⁴

Türkiye gelişmekte olan ülke konumu ile 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'nin tarihsel sorumluluk (Ek-

¹ **Güloğlu, Yavuz / Bulut, Alper**, İklim Değişikliği Konusunda Orman Fakültesi Öğrencilerinin Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi (Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Örneği), *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 2016, s. 640-654.

² **Özlüer, Özkaya, Ilgın**, *İdari Yaptırım Kuramı Açısından Çevre Kanunu'nda İdari Cezalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s. 72.

³ **Keleş, Ruşen / Hamamcı, Can**, *Çevrebilim*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

⁴ **Sınar, Hasan**, Çevre Ceza Hukukunun Gelişimi ve Çevrenin Ceza Normları ile Korunması Rejimi Almanya ve Fransa Örnekleri, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2, 2013, s. 417.

1) ve maddi sorumluluk (Ek-2) listelerinde yer almıştır. Gelişmekte olan ülke statüsünde bulunması nedeniyle Ek-2 listesinden çıkarılma talebi 2004 yılında kabul edilerek özel şartları tanınan bir ülke olarak Ek-1 de yer almıştır. İklim değişikliği ile ilgili bir diğer önemli bir protokol olan Kyoto Protokolü, 1997 yılının Aralık ayında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi Taraflar Konferansında kabul edilmiştir. Türkiye ise bu protokolü 2008 yılında imzalamış ve Kyoto protokolü, 2009 yılında TBMM’de kabul edilmesiyle yürürlüğe girmiştir. 2020-2030 yılları arasında Küresel İklim Değişikliği ile mücadele kapsamında Türkiye, 2016 tarihinde Paris Anlaşmasını imzalamıştır.⁵ Söz konusu uluslararası sözleşmelere taraf olan Türkiye, bu sözleşmelerden doğan sorumluluklarını da yerine getirmekle yükümlüdür. Bu kapsamda alınan önlemlerin en başında enerji ihtiyacının karşılanması fosil yakıtların kullanımının azaltılarak, bu enerjinin doğal kaynaklardan temin edilmesi yönünde atılacak adımlar gelmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından “çevreye uyumlu, temiz, yenilenebilir, yüksek verimli, yakıt gideri olmayan, uzun ömürlü, işletme gideri çok düşük, dışa bağımlı olmayan yerli bir kaynak” olarak tanımlanan hidroelektrik santralleri (HES), son yıllarda Türkiye’nin enerji ihtiyacının karşılanması noktasında en çok tercih edilen yöntemlerden birisi olmuştur.⁶

HES’lerin kurulum ve işletme aşamalarında ekosistem üzerinde çeşitli boyutlarda etkileri bulunmaktadır.⁷ Bu etkiler özellikle kırsal kesimde yaşayan ve topraklarını suya teslim etmekle karşı karşıya kalan genç nüfusun geçici istihdam olanaklarını da terk ederek bulundukları yerlerden göç etmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸ Dolayısıyla ekosistem üzerindeki etkiler dolaylı olarak kendisini sosyo- kültürel etkiler olarak da ortaya çıkarmaya başlamıştır. İlk gündeme geldiklerinde bir kalkınma aracı olarak görülen HES’ler, zamanla toplumsal yıkım kaynağı⁹ haline dönüşmüştür. Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde yeterli ve detaylı şekilde planlamanın yapılmaması halinde çok ciddi, geri dönüşü olmayan çevresel zararların ortaya çıkacağı¹⁰ kabul edilmiştir. Bu zararlar¹¹ su kalitesi ve fiziksel değişimler, balıklar üzerinde etkiler, göllerde oluşan etkileri ve sosyo-eko-

⁵ **URL-1:** <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Iklim-Degisikligi-ve-Uluslararası-Muzakereler> (E.T.: 10.12.2018).

⁶ **URL-2:** <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik> (E.T.: 10.12.2018).

⁷ **Ülgen, Hüma / Zeydanlı, Uğur / Kurt, Bahtiyar / Balkız, Özge,** *Report on the Ecological Impacts of Small Hydropower Plants in Turkey and Recommendations to the Gold Standard Foundation*, Nature Conservation Centre, October 2011.

⁸ **Başkan, Seyfi,** Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi, *Journal of World of Turks*, Vol. 10 No. 1, 2018, s. 199-217.

⁹ **Mccully, Patrick,** *Silenced Rivers*, Zed Books, London, UK, 185 649 901, 1996.

¹⁰ **WWF-Türkiye,** *Yine Yeni Yeniden Yenilenebilir Enerji*, 2010. <http://www.wwf.org.tr/?1339> (E.T.: 10.11.2018).

¹¹ **Berkün, Mehmet,** *Hydroelectric Potential and Environmental Effects of Multi Dam Hydropower Projects in Turkey*, *Energy for Sustainable Development*, Elsevier, 14, 2010, s. 320-329.

nomik etkiler olarak gruplandırılmıştır. Albayrak (2008)¹² benzer şekilde fiziksel çevre, biyolojik çevre ve sosyo ekonomik çevre üzerindeki etkiler ile projenin inşaat aşaması, işletme aşaması ve kapanış aşamasına göre proje faaliyetleri ve etki bileşenleri açısından oluşan etkiler şeklinde bir gruplandırmayı tercih etmiştir. Yurtseven (2012)¹³ ise daha ayrıntılı bir gruplandırmaya yer vererek kurulum ve işletme aşamalarında çevreye yönelik olumsuzlukların potansiyel etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır.

HES'lerin planlanmasında çevre ve insan faktörünün dikkate alınmaması, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴ Anayasada düzenlenen çevre hakkı, çevrenin korunmasına yönelik bir düzenlemenin diğer haklarla çatışması durumunda çevresel değerin öne çıkarılmasına imkân sağlar.¹⁵ Anayasanın 56. maddesinde düzenlenen çevre hakkı uyarınca çevrenin korunması, bu sayede kamu düzeninin sağlanması yükümlülüğü idareyle birlikte vatandaşlara da ödev olarak yüklenmiştir. Anayasa'da düzenlenen çevre hakkı, yaşam hakkını destekleyici bir düzenlemedir.¹⁶ Çevre, hakların kullanılabileceği mekân oluşturduğundan, bu mekânının güvence altına alınması diğer hakların kullanılabileceği ortamın da güvenceye kavuşturulması anlamına gelir.¹⁷ Anayasal haklar sadece şu an yaşayanları değil, henüz doğmamış gelecek kuşaklar için de korunması gereken değerleri güvence altına almaktadır. Anayasa'nın 56. maddesinin ilk iki fıkrası sadece bugünkü kuşakları değil, gelecek kuşakları da kapsayacak şekilde en temel değer olan yaşam hakkıyla doğrudan ilişkili olan çevre hakkını korumaktadır.

I. MATERYAL VE METOT

Çalışma ilk aşamada HES'ler üzerine genel bilgi ve çeşitli etkilerinin tespitine yönelik literatür taramasına dayanmaktadır. Ardından Türkiye'de HES'lerin durumu ve dayandığı yasal mevzuat hükümlerine yer verilmiştir. HES'ler ile alakalı karşılaşılan başlıca sorunlar tespit edilerek yargıya yansıyan uyumsuzluklar ve

¹² **Albayrak, Ali**, Hidro-Elektrik Santrallerinin (HES) Çevresel Etkilerinin Rize İli Açısından Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri, *DSİ Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı*, Artvin, 2008, s. 408-418.

¹³ **Yurtseven, İbrahim**, *Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Ekohidrolojik Etkileri*, (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Havza Yönetimi Programı, İstanbul, 2012.

¹⁴ **Güner, Sinan / Tüfekçioğlu, Aydın**, Artvin İlinde Yapılacak Olan Küçük Dere Tipi Regülâtör ve HES'lerin Çevresel Açından İrdelenmesi, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü XXVI. Bölge Müdürlüğü 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, 25-26 Eylül 2008, *Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı*, s. 419-428, Artvin.; **Ürker, Okan / Çobanoğlu, Nesrin**, Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Durumu (HES'ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 3(2) DOI: 10.1501.

¹⁵ **Kaboğlu, İbrahim**, *Çevre Hakkı*, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Nisan 1996, s. 41.

¹⁶ **Turgut, Nükhet**, Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri, *Çevre Hukuku Sempozyumu*, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara, s. 23.

¹⁷ **Özdek, E. Yasemin**, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 249, Ankara, Şubat 1993, s. 100.

bunlara yönelik verilen kararlar incelenmiştir. Çalışmada kullanılan yargı kararlarına UYAP Danıştay ve Kazancı Hukuk siteleri üzerinden erişim sağlanmıştır. Son olarak Türkiye bağlamında HES'lerin çevresel etkileri üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ile tespit edilen sorunlar, mevzuat hükümleri ve yargı kararları ile birlikte değerlendirilmeye ve çözümüne yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

II. BULGULAR

A. Hidroelektrik Santraller ve Etkileri

Hidroelektrik santraller (HES) yükseklerden akışa geçen suların potansiyel enerjisini türbin ve jeneratörler vasıtasıyla elektrik enerjisine çeviren enerji üretim tesisleridir.¹⁸ Bir hidroelektrik santral regülatör olarak adlandırılan su alma yapısı, su iletim hattı, yükleme havuzu, cebri boru ve santralden oluşmaktadır¹⁹. Aynı zamanda kurulum aşamasında beton santrali, konkasör tesisi (taş kırma tesisi), depo sahası, şantiye gibi yapılar inşa edilmektedir. Yerli kaynak kullanılarak enerji üretimini sağlaması, enerjide dışa bağımlılığı kaldırması ve dolayısıyla ulusal güvenliği koruyucu etkileri²⁰ yanı sıra diğer birçok ekolojik etkisinin var olduğu da kabul edilmektedir.

Bu bağlamda Keleş ve Hamamcı (2002),²¹ hidrolik güç elde etmek için yapılan barajların, baraj gölleri altında kalan toprakları ve bu topraklar üzerinde bulunan bitki ve hayvan topluluklarını ortadan kaldırdığını savunmaktadır. Ancak bu sakıncaları sınırlı olarak nitelendirmekte ve küresel bir çevre sorununa neden olacak yapısal özellikler barındırmadıkları görüşünü taşımaktadırlar.

Akkoyunlu (2006),²² hidrolik enerji üretiminin mikroklimatik, hidrolojik ve biyolojik zararları olduğundan söz ederek, ilerleyen yıllarda enerji kıskacına girmemek ve doğal çevre tahribatını en aza indirmek amacıyla HES tesislerinin kurulumuna öncelik verilmesi önerisini getirmiştir.

Güner ve Tüfekçioğlu (2006),²³ Artvin ve çevresinde yapılacak HES'lerin çevresel açıdan etkilerini inceledikleri çalışmada; HES'lerin faaliyete geçmesi ile

¹⁸ Kocabaş, Mehmet / Başçınar, Nadir / Kutluyar, Filiz / Aksu, Önder, HES'ler ve Balıklar, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6 (1), 2012, s. 128-131.

¹⁹ Ürker, Okan / Çobanoğlu, Nesrin, Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Durumu (HES'ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 3(2) DOI: 10.1501.

²⁰ Yıldız, Dursun, Hidroelektrik Enerji Politikaları ve HES Projeleri, *Elektrik Mühendisliği*, Sayı 442, Mayıs 2011, s. 25-29.

²¹ Keleş, Ruşen / Hamamcı, Can, *Çevrebilim*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

²² Akkoyunlu, Atilla, Türkiye'de Enerji Kaynakları ve Çevreye Etkileri, 2006, <http://www.trntp.org/pdf/enerjikitabi/20.pdf> (E.T.: 10.11.2018).

²³ Güner, Sinan / Tüfekçioğlu, Aydın, Artvin İlinde Yapılacak Olan Küçük Dere Tipi Regülatör ve HES'lerin Çevresel Açından İrdelenmesi, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü XXVI. Bölge Müdürlüğü 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, 25-26 Eylül 2008, *Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı*, s. 419-428, Artvin.

birlikte su seviyelerinde azalmanın meydana gelmesi, Çoruh Nehri ve kollarında yaşayan balık türlerinin yaşamsal tehlikeye girmesi, dere kenarlarındaki sucul bitkilerin yok olma tehlikesi, dere yataklarındaki sulara meydana gelecek azalma, içme sularının tehlikeli seviyelere çekilmesi, önemli bitki ve hayvan türlerinin göç etmesi veya yok olması, tarımsal üretimde azalmaların meydana gelmesi, orman bütünlüğünün bozulması ve erozyonların oluşumuna zemin hazırlanması, doğal güzelliklerin yitirilmesi ile turizmin olumsuz etkilenmesi, depolama alanlarının taşkın ve sellere neden olması gibi sorunların oluşabileceğine ilişkin ön-görülerde bulunmuşlardır.

Akpınar ve ark. (2008),²⁴ HES'lerin hiçbir yakıt yakmamalarına rağmen birçok çevresel sorunlara neden olduklarını savunmuşlardır. Barajların, yaban hayatı ve doğal kaynakları tahrip edebilecekleri, su miktarının azalmasına ve su kalitesinin bozulmasına neden olabileceklerini aynı zamanda balıklar üzerinde olumsuz etkilerinin olacağını ileri sürmüşlerdir.

Berkün ve ark. (2008),²⁵ olumlu etkileri ön planda tutularak birçok çevresel etkileri göz ardı edilen barajların, doğal yaşam açısından son derece önemli olan vadileri sular altında bırakmalarından dolayı çok sayıda bitki ve hayvan neslinin yok olma tehlikesini ortaya çıkarmakla birlikte sosyo-ekonomik etkiler oluşturdıkları üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmada ekosistem içerisinde tehlikeli zonda yer alan tatlı su organizmaları için başlıca tehdidin, nehirlerin akış düzenini bozarak sucul canlıların göç yollarını kapatan barajlar olduğu ifade edilmiştir.

Çukurçayır ve Sağır (2008),²⁶ enerji sorununu ele aldıkları çalışmada, fosil yakıtların terk edilmesi zorunlulukları ile yenilenebilir kaynaklardan enerji üretiminin gereklilikleri üzerinde durmuşlardır. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarından hidrolik enerji elde etmek için kurulan barajların, inşa edildikleri bölgedeki biyolojik çeşitliliğe ciddi zararlar verdikleri ifade edilmiştir.

Ürker ve Çobanoğlu (2012),²⁷ HES'lerin inşa aşamasında toz, gürültü, trafik gibi olumsuz etkilere neden olduğuna değinmişlerdir. Bunun yanı sıra yine inşa aşamasında ortaya çıkan hafriyatın dere yatağına dökülmesi ile dere yata-

²⁴ Akpınar, Adem, et al., Energy Situation and Renewables in Turkey and Environmental Effects of Energy Use, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Volume 12, Issue 8, October 2008, pp. 2013-2039. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032107000640> (E.T.: 09.11.2018).

²⁵ Berkün, Mehmet / Aras, Egemen / Koç, Tuğçe, Barajların ve Hidroelektrik Santrallerin Nehir Ekolojisi Üzerinde Oluşturduğu Etkiler, 2008, https://www.researchgate.net/publication/275351613_ (E.T.: 12.11.2018).

²⁶ Çukurçayır, M. Akif / Sağır, Hayriye, Enerji Sorunu, Çevre ve Alternatif Enerji Kaynakları, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/367> (E.T.: 10.11.2018).

²⁷ Ürker, Okan / Çobanoğlu, Nesrin, Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Durumu (HES'ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 3(2) DOI: 10.1501.

ğının tahribata uğramasına ve vejetasyonun bozulmasına neden olduğu da ileri sürülmüştür. Çevreye olan etkileri; regülatörlerin nehrin bütünlüğünü bozması ve dolayısıyla balık geçişlerini ve göç hareketlerini etkilemesi, toprak yüzeyinin tamamen bitki örtüsünden ayrılmasından kaynaklı erozyonlara neden olması, sucul ekosistemi tehlikeye atması, tarımsal üretimin azalmasına neden olması, jeolojik yapının orman kalitesinin bozulmasına neden olması şeklinde sıralanmıştır.

Aksungur ve ark. (2011),²⁸ nehir tipi HES'lerin sucul ekosistemler üzerine etkilerini araştırdıkları çalışmada; akarsularda yaşayan balıkların yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri, döngü içerisinde hidroelektrik barajlar ile temasta bulunabilecekleri ve HES'lerin bu temas esnasında inşa edildikleri bölgenin özelliklerine bağlı olarak, sucul ekosistemler üzerinde “davranışsal ve yaşamsal farklılaşmaya” neden olabilecekleri üzerinde durmuşlardır.

Kocabaş ve ark. (2012),²⁹ HES'lerin çevresel ve sosyal etkilerini fiziki, biyolojik, bitki örtüsü (flora) üzerindeki etkileri, hayvan toplulukları (fauna) üzerindeki etkileri, insan, sosyal ve ekonomik sorunlar, enerji nakil hatlarının oluşturacağı sorunlar, can suyu sorunu olarak sıralanmıştır.

Yurtseven (2012) santrallerin neden olabileceği olumsuzluklar ve potansiyel etkileri aşağıdaki tabloda gösterilen şekilde sıralanmıştır.

Ürker ve Çobanoğlu (2012),³⁰ HES'lerin inşa aşamasında toz, gürültü, trafik gibi olumsuz etkilere neden olduğuna değinmişlerdir. Bunun yanı sıra yine inşa aşamasında ortaya çıkan hafriyatın dere yatağına dökülmesi ile dere yatağının tahribata uğramasına ve vejetasyonun bozulmasına neden olduğu da ileri sürülmüştür. Çevreye olan etkileri; regülatörlerin nehrin bütünlüğünü bozması ve dolayısıyla balık geçişlerini ve göç hareketlerini etkilemesi, toprak yüzeyinin tamamen bitki örtüsünden ayrılmasından kaynaklı erozyonlara neden olması, sucul ekosistemi tehlikeye atması, tarımsal üretimin azalmasına neden olması, jeolojik yapının orman kalitesinin bozulmasına neden olması şeklinde sıralanmıştır.

Yurtseven (2012,) santrallerin neden olabileceği olumsuzlukları ve potansiyel etkilerini Tablo 1'deki şekilde ifade etmiştir:

²⁸ Aksungur, Muharrem / Ak, Orhan / Özdemir, Atilla, Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Sucul Ekosisteme Etkisi: Trabzon Örneği, *Journal of Fisheries Sciences*, 5(1), 2011, s. 79-92.

²⁹ Kocabaş, Mehmet / Başçınar, Nadir / Kutluyar, Filiz / Aksu, Önder, HES'ler ve Balıklar, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6 (1), 2012, s. 128-131.

³⁰ Ürker, Okan / Çobanoğlu, Nesrin, Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Durumu (HES'ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 3(2) DOI: 10.1501.

Tablo 1. HES’lerin neden Olabileceği Olumsuzluklar ve Potansiyel Etkileri

Süreç	Olumsuzluk	Potansiyel Etki
Kurulum Aşaması	Bitki örtüsünün kaldırılması	Karbon depolama alanlarının yok oluşu Topraklarda kompaktlaşma Toprak erozyonu
	Hafriyat depolama	Su kaynakları ve yaban hayvanlarına olumsuz etki, Hafriyattan kaynaklanan erozyon
	Geçirimsiz yüzey artışı	Toprak erozyonu
	Gürültü kirliliği	Yaban hayvanlarına olumsuz etki
	Hava kalitesindeki değişim (Toz, partikül vs. artışı)	Yaban hayvanlarına olumsuz etki, Su kalitesinde değişim
	Peyzaj estetik değerinin azalması	Rekreasyonel aktivitelerde azalma
İşletme aşaması	Doğal kanal yapısının değişmesi (kanallaştırma, ızgara vs.)	Yapılar nedeniyle sucul organizmaların göç yollarının tıkanması Sedimentin homojen dağılamaması (Izgara bölgesinde kaba partiküllerin yığılması)
	Can suyu miktarının yetersiz olması	Kanal doğal akış özelliklerinin değişimi Sedimentin taşınmaması- yığılması (pointbar oluşumu) Sucul Habitat alanlarının değişimi Embededness - Balıkların yumurtalarının üzerinin ince sediment ile kaplanması Dere segmentinde bazı lokal bölgelerin kuruması Fauna göçü için yeterli su bulunmaması
	Sedimentin toplanması (Çöktürme havuzları)	Sucul canlılar için gerekli besin maddelerini bünyesinde barındıran sedimentin dereye homojen yayılamaması Suyun oksijen miktarında azalma Derenin pik zamanlarının değişimi Havuzların temizliği sırasında çıkan sedimentin alanda erozyona yol açması Sedimentten arındırılmış su ile tarlaları sulamak zorunda kalan köylü
	Yeşil hat (dere şevlerinde bitki örtüsüyle kaplı kısmı), yeşil hattın vejetasyon yapısının ve şev stabilitesinde değişim	Nemli ortama bağlı olarak yaşayan bitki örtüsüyle kaplı hattaki vejetasyonun yapısının veya ortadan kalkması ve buna bağlı olarak azalan şev stabilizasyonu
	Bazı hassas ekolojik yaşam alanlarını oluşturmada önemi olan taşkınların azalması	Subasar ormanları veya lagün ekosistemlerinin yıllık hidrolojik döngülerinde bozulmalar
	Bir dere üzerinde taşıma kapasitesinin üstünde HES miktarı	Derelerdeki tüm su yaşamının ortadan kalkması
	Havzalar arası su transferi	Su transfer edilen havzada suyun tünellerle alındığı kısımdan itibaren doğal akış değişimine bağlı ekohidrolojik değişimler
	Yaban hayvanlarına zararı	Yaban hayvanlarının yaşamlarını devam ettirmek için ihtiyaç duydukları suyun tüneller ya da su iletim hatları gibi kapalı sistemler ile transferi, bu canlıları olumsuz etkilemektedir.

Turhan ve Çağatay (2015),³¹ Alakır Vadisi Örneği üzerinde HES’lerin çevresel ve sosyal etkilerini araştırdıkları çalışmada; vadinin “can damarı” niteliğindeki Alakır Nehri’nin üzerine kurulan HES’ler nedeniyle kuruma aşamasına geldiği kaydedilmiştir. Bu HES’lerin akarsuyu iletim yapılarına geçirmeleri ile de çevresindeki doğal yapıya, bitki ve ağaçlara ciddi zararlar verdikleri ifade edilmiştir. Yaban hayatının da ciddi anlamda etkilendiği, hayvan ölümlerinin meydana geldiği gözlenen olumsuz çevresel etkiler arasında yer verilmiştir.

Başkan (2018),³² Artvin ili için geri kalmışlık sorununun çözümü adına bir sosyo-ekonomik kalkınma aracı olarak kabul gören HES’lerin, insan emeğiyle oluşturulmuş Akdeniz flora ve faunasına sahip sınırlı ve verimli tarım alanlarının, balıkların, binlerce çeşit endemik bitki türünü barındıran Çoruh vadilerinin, doğal vahşi hayvan barınak ve göç yollarının, uluslararası öneme sahip 60 km’lik bir rafting parkurunun yok olmasına yol açacağını ileri sürmüştür.

B. COP24 (24th Conference of the Parties), Enerji ve Türkiye

Polonya’nın Katowice şehrinde 3 Aralık 2018 tarihinde başlayan ve 14 Aralık 2018 tarihinde sonlanan Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi, iklim değişikliği ile mücadelede Paris Anlaşmasının uygulanmasına yönelik Kurallar Kitabı’nın hazırlanması ve 2020 yılında yürürlüğe girmesi planlanan “ulusal iklim taahhütlerini”nin güncellenerek, küresel iklim değişikliğinin yıkıcı seviyelere gelmeden engellenmesi adına ideal adımlar atılması beklentileri ile toplanmıştır. COP24’te gündemi oluşturan önemli başlıklar; Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)’nin küresel sıcaklığın 1,5 derecede sabit tutulmasının hedeflendiği raporun acil uygulamaya geçilmesi, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı olumsuzluklar, acil önlem alınması gerektiği, yenilebilir enerji kaynaklarına yönelinmesi ve fosil yakıt kullanımının terk edilmesi, iklim değişikliği ile mücadelede ülkelere düşen sorumluluklar, küresel ölçekte iklim eylemini hızlandırmak şeklinde sıralanabilir.

COP24 Türkiye açısından değerlendirildiğinde; Climate Action Tracker (CAT) tarafından yapılan değerlendirmeye göre; Türkiye’nin 30 Eylül 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekretaryasına Ulusal Katkı Niyet Beyanı (INDC) olarak sunduğu, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarının %21 azaltım hedefi yeterli değildir. Küresel sıcaklığı 2°C derecenin altında tutma hedefi ile sunulan niyet beyanı tutarlı görülmemektedir. Türkiye’nin mevcut politikaları ile 2030 yılına kadar sunulan hedefin %28’ine zaten ulaşabileceği, eğer INDC de planlanan enerji sektörüne ilişkin politikalar hayata geçirilebilirse hedefin %73’üne ulaşabileceği öngörülmektedir. Ayrıca he-

³¹ **Turhan, Evren / Çağatay, Hatice**, Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır Vadisi Örneği, 4. *Su Yapıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 2015, s. 67-76.

³² **Başkan**, s. 199-217.

defe ulaşmada önemli noktanın hidroelektrik santral kapasitesinin %100 kullanılması olduğuna ve bununla hedefin %39'unun karşılanacağı vurgulanmaktadır.³³

COP24'te Türkiye açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme ise sözleşmenin EK1 listesinden çıkma talebinin değerlendirmeye alınmamasıdır. Türkiye sözleşmenin ilk oluşturulduğu 1992 yılında EK1 ve EK2 listelerinde yer almıştır. 2007 yılında Marakeş COP7'de gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde EK2 listesinden çıkma talebi kabul görmüş ve iklim değişikliği ile mücadelede sera gazı emisyonlarının azaltılması noktasında finans sağlamak zorunda olan ülke konumundan çıkarılmıştır. Ancak EK1 listesinde gelişmiş ülke statüsünde yer alan Türkiye, yeşil iklim fonu ve uluslararası çok taraflı banka kredizasyonlarından faydalandırılmaması nedeniyle gelişmekte olan ülke statüsünde olduğundan bahisle EK1 listesinden çıkma talebinde bulunmuştur. Gelişmiş ülkelerin para verdiği, az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin para aldığı yaklaşık 100 milyar dolar olması hedeflenen yeşil iklim fonundan hibe desteği alacak olan az gelişmiş ülkeler ve küçük ada ülkeleri Türkiye'nin kendi paylarına ortak olacağı endişesi ile bu talebe karşı çıkmaktadır. Ancak Türkiye hibe desteği olarak değil, sera gazı emisyonlarının azaltımına dolayısıyla iklim değişikliği ile mücadelede edebilmede kredi desteği alabilmek adına EK1 listesinden çıkmak istediğini belirtmektedir (Prof. Dr. Mehmet Emin Birpınar ile İklim Haber için özel bir röportaj).³⁴ Yeşil İklim Fonu (GCF) ve Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM) altındaki desteklerden faydalandırılmayan Türkiye, imzaladığı Paris Anlaşmasının onaylanmamasının nedeni olarak talebin kabul görmemesini ileri sürmektedir.³⁵

Bir diğer önemli gelişme ise; HEAL'in (Health and Enviroment Alliance) 10.12.2018 tarihinde COP24'te sunduğu rapora göre, küresel iklim değişikliğinin temel nedenlerinden kabul edilen linyit tüketiminde Türkiye, dünya genelinde dördüncü sırada yer almaktadır. Rapora yönelik yapılan değerlendirmeye göre Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak gelişmekte olan ülkelere iyi bir rol model olabileceksen Paris Anlaşması ve İklim mücadelesinden gittikçe uzaklaşmaktadır³⁶. Türkiye'nin doğalgaz, petrol, güçlü kömür yatakları gibi enerji kaynaklarının bulunmamasından dolayı enerji fakiri bir ülke olarak ifade eden Birpınar, EK1 listesinden çıkarılma talebi kabul edilmese dahi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ağırlık verileceğini, bunun için farklı kredi arayışlarında bulunulacağını belirtmektedir. Çevre açısından Avrupa Birliği standartlarının yakalanabilmesi için kişi başı 1000 Euro ayrılması, Türkiye nüfusu için bu miktarın 80 milyar Euro olduğu üzerinde durularak küresel iklim değişikliği ile

³³ URL-3: <https://climateactiontracker.org/countries/turkey/> (E.T.: 10.12.2018).

³⁴ URL-4: <https://www.iklimhaber.org/turkiye-iklim-mucadelesinden-vazgececek-mi/> (E.T.: 10.12.2018).

³⁵ URL-5: <https://www.iklimhaber.org/turkiyenin-ek-1den-cikma-onerisi-muzakere-gundemine-giremedi/> (E.T.: 10.12.2018).

³⁶ URL-6: <https://www.iklimhaber.org/yeni-rapor-turkiye-dunyada-en-cok-linyit-tuketen-dorduncu-ulke/> (E.T.: 10.12.2018).

mücadelede sera gazı emisyonlarının azaltımı projeleri için kredi desteğine ihtiyaç duyulduğu tekrarlanmıştır (Prof. Dr. Mehmet Emin Birpınar ile İklim Haber için özel bir röportaj).³⁷

4.12.2018 tarihinde Germanwatch tarafından yayınlanan “Küresel İklim Riski Endeksi”ne göre, 2017 yılında yaşanan iklim değişikliğine bağlı hava olaylarından en fazla Porto Riko, Sri Lanka ve Dominik Cumhuriyeti etkilenmiştir. Rapora göre özellikle Sri Lanka, Nepal, Vietnam gibi yoksulluk seviyesinde seyreden ülkeler aşırı hava olaylarından en fazla zarar gören ülkelerdir. Bunların yanında gelişmekte olan ülke konumunda yer alan Güney Kore, Çin, Arjantin, Singapur gibi ülkelerde yaşanan felaketlerin ardından toparlanmakta zorluk çekmektedir. Rapor, 2017 yılında aşırı hava olaylarına bağlı yaşanan felaketlerde 11.500 kişinin hayatını kaybettiğine ve 375 milyar dolar tutarında maddi hasarın oluştuğuna dikkat çekmektedir. Raporda Türkiye’ye ait verilen verilere göre, 1940 yılından itibaren en fazla iklim afetinin görüldüğü 2017 yılında 598 iklim afeti (Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2017 yılı verileri) 1.9 milyar dolarlık ekonomik zarara neden olmuştur. Yayınlanan rapor Türkiye’nin son 20 yılda yaşanan felaketlerin yıllık ortalama 462 milyon dolara mal olduğunu göstermektedir.³⁸

COP24’te Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum’un “İklim değişikliği dünyamızın ve çocuklarımızın geleceğini tehdit ediyor. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli’nin 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporu, iklim değişikliği ile mücadelenin aciliyetini gösteriyor” şeklindeki ifadesi Türkiye’nin IPCC raporuna yönelik olumlu tutum benimsediğine dair ilk resmi açıklama olarak kabul edilmiştir. Kurum, konuşmasının devamında Türkiye’nin küresel iklim değişikliğinden her geçen yıl artan sıcaklıklara bağlı olarak ciddi anlamda etkilendiğinin üzerinde durmuştur. Bu nedenle iklim değişikliği ile mücadelede alınacak uluslararası destekler ile katkılarının artarak devam edeceğini belirtmiştir. Bu kapsamda Türkiye’nin hâlihazırda temiz ve yenilebilir enerji kaynaklarına yöneldiğinin altını çizen Kurum, elektrik enerjisi kurulu gücünün içerisinde yenilebilir kaynakların %45’e ulaştığını ifade etmiştir.³⁹

1. Türkiye’de HES’lerin Durumu ve Potansiyeli

İlk hidroelektrik santral 1902 senesinde Tarsus çayı üzerinde kurulmuştur. Devam eden süreçte, 1929 yılında uygulamaya geçirilen belediye tarafından yapılan ilk “depolamasız nehir tipi HES” olan Visera Santrali, Trabzon’un Işık- lar beldesi santrali ve 1940 yılında elektrik üretimi gerçekleştirilen Konya-İvriz

³⁷ URL-4: <https://www.iklimhaber.org/turkiye-iklim-mucadelesinden-vazgececek-mi/> (E.T.: 10.12.2018)

³⁸ URL-7: https://www.germanwatch.org/sites/germanwatch.org/files/Global%20Climate%20Risk%20Index%202019_2.pdf (E.T.: 10.12.2018).

³⁹ URL-8: <https://www.iklimhaber.org/cevre-ve-sehircilik-bakani-murat-kurum-ipccnin-15-derece-raporu-iklim-degisikligi-ile-mucadelenin-aciliyetini-gosteriyor/> (E.T.: 10.12.2018).

santrali kurulmuştur. 1956 yılında ise ilk büyük HES projesi olan 54MW kurulu güce sahip Seyhan I HES tir.⁴⁰

“Türkiye’de 2017 yılı sonu itibari ile işletmede olan 620 adet hidroelektrik santralin toplam kurulu gücü 27.311 MW ve ortalama yıllık üretimi ise 95,251 milyar kWh’tır. Havza master planlarının tamamlanmasına müteakip geliştirilebilecek yeni projelerle birlikte 180 milyar kWh/yıl ulaşacağı tahmin edilen toplam geliştirilen potansiyelin yaklaşık %52,9’una karşılık gelmektedir.”⁴¹

Hidroelektrik potansiyelin enerjiye dönüştürülmesi sürecinde gerçekleştirilen 27.311 MW kurulu gücün 12.418 MW’ı (%45,5’i) DSİ tarafından geliştirilen ve inşa edilen HES’lerden gerçekleştirilmiştir.

1956 yılında Seyhan I HES ile başlayan hidroelektrik potansiyelimiz 2012 yılında Alpaslan I, Akköprü, Kılavuzlu ve Ermenek HES’lerinin 2013 yılında Deriner Barajı ve HES, 2014 yılında Çine Barajı ve HES ile Manyas Barajı ve HES, 2016 yılında Topçam Barajı ve HES’in işletmeye alınmasıyla birlikte DSİ tarafından inşaatı tamamlanan HES sayısı, kurulu gücü 2 MW’tan küçük 6 adet HES (Anamur, Erciş, Kernek, Silifke-I, Uludere, Durucasu) ile birlikte 66 adede ulaşmış, toplam kurulu gücü 12.418 MW ve ortalama yıllık üretimi 44,265 milyar kWh olmuştur. Ayrıca DSİ yatırım programında yer alan ve inşaatı devam etmekte olan 3 adet hidroelektrik santralin toplam kurulu gücü 1.895 MW, yıllık ortalama enerji üretimi 6,241 milyar kWh’dir. Bu HES’ler tamamlandığında DSİ tarafından inşa edilip işletmeye alınan hidroelektrik potansiyeli 14.313 MW’a ulaşacak olup bu tesisler ile yıllık 50,506 milyar kWh enerji üretilmesi sağlanacaktır.⁴²

Türkiye’de brüt teorik hidroelektrik potansiyel 433 milyar kWh, teknik olarak değerlendirilebilir. Hidroelektrik potansiyel 216 milyar kWh, ekonomik olarak geliştirilen potansiyel ise 158 milyar kWh/yıl’dır. Yeni geliştirilecek projelerle birlikte gelecek yıllarda bu potansiyelin yaklaşık 180 milyar kWh/yıl ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye’nin teknik olarak değerlendirilebilir hidroelektrik potansiyeli dünya teorik potansiyelinin %1,5’i, Avrupa potansiyelinin ise %17,6’sıdır. Ülkemiz bu potansiyeli ile Avrupa ülkeleri içerisinde Rusya’dan sonra en büyük potansiyele sahip ikinci ülke konumunda olmasına rağmen gelişim oranı açısından beklenen seviyede değildir. ABD teknik hidroelektrik potansiyelinin %86’sını, Japonya %78’ini, Norveç %72’sini, Kanada 56’sını, Türkiye ise %37,3’ünü geliştirmiş-

⁴⁰ **Aksungur, Muharrem / Ak, Orhan / Özdemir, Atilla**, Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Sucul Ekosisteme Etkisi: Trabzon Örneği, *Journal of Fisheries Sciences*, 5(1), 2011, s. 79-92.

⁴¹ **DSİ, 2017**, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2017-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2> (E.T.: 12.11.2018).

⁴² **DSİ, 2017**, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2017-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2> (E.T.: 12.11.2018).

tir. Uluslararası Enerji Ajansı'nca (IEA) 2020'de dünya enerji tüketimi içerisinde hidroelektrik ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının payının bugüne göre %53 oranında artacağı öngörülmüş olup, bu her güçteki hidroelektrik potansiyelin değerlendirilmesi olarak yorumlanmaktadır⁴³.

2. Hidroelektrik Santrallere İlişkin Mevzuat

Hidroelektrik santrallerin kuruluşu ve faaliyete geçilmesi süreçlerinde çevre üzerine ciddi olumsuz etkilerinin olduğuna çalışmanın ilk aşamasında değinilmiştir. Ancak bu etkilerin fosil yakıt kullanımı ile ortaya çıkan olumsuzluklara kıyasla daha sınırlı olduğunun ve enerji gereksiniminin karşılanmasında yenilenebilir, temiz, ucuz kaynakların tercih edilmesinin kabul edildiği görülmektedir. Danıştay kararlarında ülkenin elektrik ihtiyacının yerel kaynaklar kullanılarak üretilmesinin esas olduğu ancak, bu üretim esnasında tüketilecek veya atıl duruma gelecek doğal kaynakların yapılacak değerlendirmelerde göz ardı edilmemesi gerektiği HES projelerinin detaylı incelemeler ile denetimlerinin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır⁴⁴.

Bu kapsamda öncelikli olarak çevre mevzuatına uygun olması gereken HES projeleri 6446 sayılı Enerji Piyasası Kanunu, 10.5.2005 tarih ve 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretim Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun ve 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu, 21.02.2015 tarih ve 29274 sayılı Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2 Kasım 2013 tarih ve 28809 sayılı Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği uyarınca gerçekleştirilmektedir.

Projelerin çevre mevzuatına uyumu ve sosyal, ekonomik, teknik, çevresel boyutlarının birlikte değerlendirilerek bilimsel bir çalışma şekline dönüştürülmesi için önem teşkil eden 25.11.2014 tarih ve 29186 sayılı Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği hidroelektrik santrallere ilişkin yargıya yansıyan uyumsuzluklarda da ön plana çıkmaktadır.⁴⁵

C. Yargı Kararlarında Hidroelektrik Santraller

Danıştay ülkenin elektrik ihtiyacının yerel kaynaklar kullanılarak üretilmesi konusundaki müspet yaklaşımı karşısında üretim esnasında tüketilecek veya atıl duruma gelecek doğal kaynakların korunması konusunda verilmesi gereken öneme, hazırlanacak ÇED raporlarında yapılacak değerlendirmelerde göz önünde tutulması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

⁴³ DSI, 2017, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2017-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2> (E.T.: 12.11.2018).

⁴⁴ Danıştay 10. Dairesi E. 2001/598, K. 2004/5220.

⁴⁵ Güloğlu, Yavuz / Belkayalı, Nur, The Effects of Supreme Courts' Decisions on Environmental Protection in Turkey, *National Conference on Ecosystem Restoration*, April 18-22, 2016, Coral Springs, Florida, p. 152.

Antalya 2. İdare Mahkemesine Manavgat Çayı üzerinde kurulumu planlanan Sinanpaşa Regülatör ve HES projesine ilişkin verilen “ÇED olumlu kararı”nın, projenin hayata geçirilmesi halinde tarım arazilerinin sulara teslim edileceği, doğanın ciddi tahribata uğrayacağı, yaban hayatının yok olma tehlikesinin ortaya çıkacağı, dolayısıyla doğal yaşamında zarara uğrayacağı ancak, bunlara yönelik ciddi ve bilimsel önlemlere ÇED raporunda yer verilmediği iddiası ile iptal edilmesi istemi ile açılan davada ilgili daire ÇED raporunun biyoçeşitlilik, ekolojik yapı, ekosistem ve sosyo-ekonomik etkiler açısından yetersiz olduğu gerekçesiyle ÇED olumlu kararını iptal etmiştir.⁴⁶ Söz konusu kararın temyiz edilmesi üzerine Danıştay 14. Dairesi, ÇED yönetmeliği EK 3’te yer alan genel formatta projenin olası çevresel etkilerinin alanda mevcut ve/veya planlama aşamasında olan diğer projelerin çevresel etkileri ile değerlendirilmesine dair kümülatif etki çalışması yapılması yönünde bir yükümlülüğün bulunmadığı üzerinde durmuştur. Aynı akarsu üzerinde diğer projelerin de dikkate alınarak kümülatif etki değerlendirilmesinin yapılmadığından bahisle ÇED raporunun yetersiz görülmesini uygun bulmamıştır. Dava konusu projenin kamu yararı ve çevre dengesi gözetilerek değerlendirilmesinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi adına yeni bir keşif ve bilirkişi incelemesi yapılması gerektiği sonucuna ulaşarak iptal kararını bozmuştur.⁴⁷

Alakır Çayı üzerine inşası planlanan Dereköy regülatörü ve HES projesine ilişkin verilen “ÇED olumlu kararı”nın aynı yer için daha önce verilen ve kesinleşen “ÇED gerekli değildir” ve “ÇED” olumlu kararlarının iptali, Alakır Vadisi’nin 1. derece doğal sit alanı sınırlarında bulunduğu, söz konusu projenin çevreyi olumsuz etkileyeceği ve enerji iletim hatları için ÇED raporu düzenlenmediğinden bahisle iptali istemi ile Antalya 4. İdare Mahkemesine dava açılmıştır. İlgili idare mahkemesi mevcut doğal sit alanlarında yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı hidroelektrik üretim tesislerinin kurulmasına olanak bulunmadığından ÇED olumlu kararını hukuka aykırı bulmuştur.⁴⁸ Temyiz edilen karar Danıştay 14. Dairesi tarafından hukuka ve usule uygun görülerek onanmıştır.⁴⁹

Trabzon ili Solaklı Deresi üzerinde kurulumu planlanan Çaykara Regülatörü ve HES projesine ilişkin “ÇED gerekli değildir” kararı ile HES uygulanma onayının iptali ile açılan davada İdare Mahkemesi tarafından yerinde keşif ve bilirkişi incelemesi yapılması yönünde karar vermiştir. Ancak davacıların keşif ve bilirkişi ücretlerini yatırmamaları dolayısıyla tesis edilen idari işlemin hukuka uygun olduğu yönündeki İdare Mahkemesi kararı temyiz edilmiştir. Danıştay 14. Dairesi dava konusu olayda, keşif ve bilirkişi incelemeleri için gerekli keşif avansının yargılama neticesinde haksız taraftan temin edilmek üzere, davalı idareden alınması, davalı idare tarafından da alınamaması halinde hazineden karşılanması

⁴⁶ Antalya 2. İdare Mahkemesi E. 2016/475, K. 2017/671.

⁴⁷ Danıştay 14. Dairesi E. 2017/1810, K. 2018/1935.

⁴⁸ Antalya 4. İdare Mahkemesi E. 2016/1447, K. 2017/1329.

⁴⁹ Danıştay 14. Dairesi E. 2018/361, K. 2018/5064.

yoluyla keşif ve bilirkişi incelemelerinin yapılmasının ardından karar verilmesi gerektiğini belirterek idare mahkemesi kararını hukuka uygun bulmamıştır.⁵⁰

Artvin ili Ardanuç ilçesi sınırlarında Ardanuç-5 regülatörü ve HES projesi-ne dair verilen “ÇED olumlu kararı”nın iptali ile Rize İdare Mahkemesine dava açılmıştır. İdare mahkemesi yerinde yapılan keşif ve bilirkişi incelemeleri neticesinde ÇED raporunun kurallarına uygun şekilde hazırlandığından ve kamu yararı göz önünde bulundurulduğunda projeden sağlanacak enerji ile elde edilecek kamu yararının doğal yaşamı sekteye uğratmayacak ve kabul edilebilir seviyede olduğundan bahisle iptal istemini reddetmiştir. Temyiz edilen karara yönelik Danıştay 14. Dairesi, dava konusu projede davalı ve davacı taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlık konusu olarak ileri sürülen proje etkilerinin havza bazında değerlendirilmemesinden yola çıkarak, etkilerin havza bazında değerlendirilmesinin gerekli olup olmadığına netlik kazandıracak şekilde ÇED olumlu kararının çevre mevzuatına uygun olup olmadığının mahalli keşif ve bilirkişi incelemeleri ile karar verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.⁵¹

Danıştay konuyla alakalı bir başka kararında, Çevresel Etki Değerlendirmesinin, planlanan projenin, çevreye olası etkilerinin belirlenmesi, olumsuz etkilerinin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek derecede minimize edilmesi için alınacak önlemlerin belirlenerek değerlendirilmesi amacıyla yapıldığına değinmiştir. Dolayısıyla ÇED sürecinde verilen kararların iptali istemiyle açılacak davalarda ÇED yönetmeliğinin EK III bölümündeki unsurlar yönünden ÇED kararlarının bir bütün olarak çevresel etkilerinin irdelenmesi gerektiği üzerinde vurgu yapmıştır. Erzincan ili Kemah ilçesi sınırlarında Fırat/Karasu nehri üzerinde yapılması planlanan Kemah barajı ve HES projesine ilişkin verilen ÇED olumlu kararının idare mahkemesi tarafından, ÇED raporunun somut veriler barındırmadığı, literatüre dayandığı, çevrenin korunmasına yönelik somut veriler barındırmadığı gerekçeleri ile iptalini, çevre mevzuatına uygunluk açısından değerlendirerek hukuka uygun bulmamıştır.⁵²

Rize İdare Mahkemesi tarafından Artvin ili İkizkavak Regülatörü ve HES üretim tesisine yönelik verilen 09.11.2010 tarih ve 2032 sayılı “ÇED Olumlu” kararının iptaline yönelik davada; zoolojik, hidrobiyolojik, tarımsal faaliyetler, heyelan riski, flora ve fauna bilgileri, su kalitesi, balık yetiştiriciliği, içme ve kullanma suyu ihtiyacının belirlenmesine yönelik verilerin yetersiz olduğu, ortaya çıkması muhtemel olası zararların önlenmesi için tedbirlerin raporda yer almadığından bahisle kararı hukuka aykırı bulmuştur⁵³. Temyiz edilen karar Danıştay tarafından onanmıştır.⁵⁴

⁵⁰ Danıştay 14. Dairesi E. 2012/1672, K. 2014/7044.

⁵¹ Danıştay 14. Dairesi, E. 2014/5402, K. 2014/7604.

⁵² Danıştay 14. Dairesi E. 2018/1349, K. 2018/5393.

⁵³ Rize İdare Mahkemesi E. 2017/402, K. 2017/998.

⁵⁴ Danıştay 14. Dairesi E. 2018/1056, K. 2018/2407.

Kastamonu İdare Mahkemesi tarafından Azdavay ilçesi, Devrekâni Çayı üzerinde, planlanan Ilıca Regülatörü ve HES Proje, Kıрма Eleme Tesisi ve Beton Santrali Projesine ilişkin verilen “ÇED Olumlu” kararının iptali davasında; DSİ tarafından kamu yararı açısından gerekli görülen dava konusu projenin hayata geçirilmesi ile Küre Dağları Milli Parkı’na Devrekani deresinden gelen sulara %90 oranında azalma meydana geleceği, bitki ve hayvan topluluklarının faaliyet aşamasında olumsuz etkileneceği, endemik bitki türlerinin ve sucül ekosistemlerinde zarar göreceği sonuçlarına varılarak ÇED olumlu kararında hukuka uygunluk tespit edilmemiştir.⁵⁵ Temyiz edilen karara yönelik Danıştay 14. Dairesi bırakılması taahhüt edilen can suyu miktarının yeterli olup olmadığının ve flora/fauna bilgilerine ait peyzaj raporunun da dikkate alınması gerektiğinden bahisle kararı bozmuştur.⁵⁶

Tunceli ili Ovacık ilçesinde kendilerine ait taşınmazlar üzerinde idare tarafından inşa edilen HES çalışmalarından kaynaklı tahliye borusundan çıkan tazyikli sudan olumsuz etkilerin oluştuğundan bahisle davacılar tarafından Malatya İdare Mahkemesine dava açılmıştır. İdare Mahkemesi bilirkişi incelemelerinin ardından hazırlanan raporu dikkate alarak suyun taşması ile ortaya çıkan olumsuz etkileri ve taşınmazlar üzerindeki ağaçlarında zarar gördüğüne kanaat getirerek idarenin hizmet kusuru işlediği sonucuna varmıştır. İdarenin oluşan zararı yasal faizi ile birlikte davacılar ödemesine karar verilmiştir⁵⁷. Temyiz edilen karar Danıştay tarafından onanmıştır.⁵⁸

Danıştay 10. Dairesine Tunceli ili kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan Munzur projesine ilişkin Konaktepe I ve II Barajı ve Hidroelektrik Santral Projeleri kesin projesinin Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Şirketlerinden oluşan konsorsiyuma yaptırılmasına ilişkin 10.9.1998 tarih ve 98/11634 sayılı Bakanlar Kurulu kararının ve bu karara dayanılarak konsorsiyumla imzalanan sözleşmenin iptali istemi ile dava açılmıştır. Dava gerekçesi olarak söz konusu projelerin hayata geçirilmesinde kamu yararı varlığından söz edilemeyeceği, proje uygulamaya geçirildiği takdirde Tunceli doğal hayatının yıkıma uğrayacağı, halkın göçe zorlanacağı, ekolojik dengenin bozulacağı dolayısıyla iklimin değişeceği ve yaban hayatı ile sucül ekosisteminde tehlikeye gireceği ileri sürülmüştür. Davalı idare tarafından 6.6.2002 tarih ve 24777 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan ÇED yönetmeliğinin geçici 4’üncü maddesine göre projenin ÇED raporundan muaf olduğunu ileri sürülmesine yönelik olarak yapılan itirazlar ve dava gerekçeleri birlikte değerlendirildiğinde; projenin ÇED kapsamı dışında tutulması şartlarını taşımadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla ÇED raporu hazırlanmaksızın, milli park

⁵⁵ Kastamonu İdare Mahkemesi E. 2016/883, K. 2017/1112.

⁵⁶ Danıştay 14. Dairesi, E. 2017/2439, K. 2018/2426.

⁵⁷ Malatya İdare Mahkemesi 20.2.2009 tarih ve E. 2008/504, K. 2009/174.

⁵⁸ Danıştay 10. Dairesi 20.12.2013 tarih ve E. 2009/13300, K. 2013/9240.

sınırları içerisinde kalan projenin hayata geçirilmesi hukuka aykırı bulunmuştur. Danıştay bu kararında idarenin işlemlerinin yargısal denetime tabi olduğu ve “menfaat ihlali”nin “çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda” geniş yorumlanması gerektiği ve idarenin gerçekleştirdiği kamu hizmetlerinin gereklerini saptama hususundaki takdir yetkisinin kamu yararı ile sınırlı olduğu üzerinde durmuştur.⁵⁹

Antalya İli Korkut İlçesi Varsak Yaylası sınırlarında inşası planlanan HES kapasitesinin 2.06 MW olması dolayısıyla ÇED kapsamı dışında tutulmasına yönelik 22/01/2007 günlü, 349 sayılı Antalya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü işleminin iptali istemi ile Antalya 1. İdare Mahkemesine dava açılmıştır. İdare mahkemesi ekosistem bütünlüğünün ve sürdürülebilir çevre ilkesinin sağlanabilmesinin ancak projenin sosyal, teknik, ekonomik ve çevresel boyutlarının birlikte ele alındığı, tam katılım sağlanan, kapsamlı bir bilimsel çalışma niteliğinde gerçekleştirilmesinin ÇED süreci ile mümkün olacağından bahisle dava konusu işlemin iptaline karar vermiştir.⁶⁰ Temyiz edilen karar Danıştay 14. Dairesi tarafından işlemin tesis edildiği tarihte yürürlükte olan 16.13.2003 tarih ve 25318 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ÇED Yönetmeliğinde “kurulu gücü 10 MW ve üzeri olan Nehir tipi santrallerin Seçme, Eleme Kriterlerine tabi olması, bu değerler altında kurulacak olan nehir tipi hidroelektrik santrallerinin Seçme, Eleme Kriterlerine tabi olmaksızın ÇED Yönetmeliği kapsamı dışında tutulması” şeklindeki düzenlemenin dikkate alınması gerektiği üzerinde durularak bozulmuştur.⁶¹

Danıştay 13. Dairesine Muğla İli Fethiye İlçesi Göcek Beldesi sınırlarında kurulması planlanan hidroelektrik santralinde üretim faaliyetinde bulunulabilmesi için 01/10/2009 günlü, EÜ/2255-6/1552 sayılı üretim lisansı ile bu lisansın dayanağını oluşturan 01/10/2009 günlü, 2255/6 sayılı Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu kararının iptali istemi ile dava açılmıştır. Söz konusu projenin 1,505 MW gücünde olmasından dolayı işlemin gerçekleştirildiği tarihte yürürlükte olan yönetmeliğe göre ÇED kapsamı dışında tutularak davalı şirkete 49 yıl süre ile 17/01/2008 günlü, EÜ/1461-6/1060 sayılı üretim lisansı verilmiştir. Lisans sahibi şirket 13/03/2009 tarihli Yönetim Kurulu kararı ile Enerji Piyasası Yönetmeliğinin 5. maddesi hükmüne dayanarak lisansını sonlandırmış ve ortaklık yapısı aynı olan bir başka şirkete lisansın devamı niteliğinde üretim lisansı verilmesi başvurusunda bulunmuştur. Anılan şirket 19/06/2007 günlü, 2984 sayılı HES projesinin 1,505 MW gücünde olması nedeniyle, 16/12/2003 günlü, 25318 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği kapsamında olmadığına ilişkin yazıyı sunarak üretim lisansı almıştır. Ancak lisans işlemin gerçekleştirildiği tarihte yürürlükte bulunan Enerji Piyasası Kanunu ve Enerji

⁵⁹ Danıştay 10. Dairesi 5.7.2005 tarih ve E. 2002/2180, K. 2005/3958.

⁶⁰ Antalya 1. İdare Mahkemesi 10.10.2013 tarih ve E. 2011/1552, K. 2013/1418.

⁶¹ Danıştay 14. Dairesi 21.10.2015 tarih ve E. 2014/390, K. 2015/7788.

Piyasası Yönetmeliği hükümlerinde lisans devrinin öngörülmemekte ve lisansın sonlandırılması neticesinde yeni lisans başvurularının yeni usul ve esaslara göre yapılması gerekmektedir. Bahsi geçen şirketin lisans başvurusunda bulunduğu tarihte yürürlükte olan 17/07/2008 tarih ve 26939 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan ÇED Yönetmeliği hükümlerine göre projenin ÇED kapsamında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilen işlem hukuka aykırı görülerek iptaline karar verilmiştir.⁶² Temyiz edilen karar Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından onanmıştır.⁶³

Muğla İli Köyceğiz İlçesi'nde bulunan Yuvarlakçay üzerinde kurulması planlanan 3,40 MW kurulu güç kapasitesinde "Yuvarlakçay Regülatörü ve HES" projesinin, faaliyet gücü 10 MW'ın altında olduğu için ilgili ÇED yönetmeliğinin ilgili maddesi ÇED kapsamı dışında tutulması istemi ile Muğla 1. İdare Mahkemesine dava açılmıştır. İdare Mahkemesi projenin kurulu gücünün 10MW altında olsa dahi çevreye telafisi güç zararlar vereceği gerekçesi ile iptal etmiştir.⁶⁴

Rize İdare Mahkemesi Artvin İli Şavşat İlçesi Meydancık Beldesi sınırları içerisinde kurulması planlanan Cüneyt IA, IB, IIA, IIB, III, IV HES Projesinin ÇED Yönetmeliği amacına aykırı nitelik taşıdığı ve söz konusu proje ile üstün kamu yararının sağlanamayacağına kanaat getirerek iptaline karar vermiştir.⁶⁵

Rize İli Fındıklı İlçesi sınırları dâhilinde kurulumu planlanan Paşalar Regülatörü, HES ve Malzeme Ocakları Projesine ilişkin alınan "ÇED Olumlu Kararı"nın hukuka aykırı olduğundan ve dava konusu proje ile üstün kamu yararının sağlanamayacağından, proje sahasında yer alan vadinin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasında daha fazla kamu yararının bulunduğu bahisle iptali istemi ile Rize İdare Mahkemesine dava açılmıştır. İdare, dava konusu projeye ilişkin ÇED olumlu kararının çevre mevzuatına ve sürdürülebilir kalkınma ve çevre ilkelerine dayanılmadan, katılımcılık ilkesi göz ardı edilerek, havza bazlı planlar yapılmadan, mevcut çevre düzeni ve imar planı ile uyumluluk sağlanmadan hazırlandığına kanaat getirerek ve mevcut hali ile sucul ekosistem ve yaşamın gerektirdiği değerlerin yeterli olmadığı üzerinde durarak iptaline karar vermiştir.⁶⁶

III. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel iklim değişikliğinin her geçen gün olumsuz etkilerini hissedildiği dünyamızda, bu etkilerin azaltılmasına yönelik uluslararası ölçekte kabul gören en önemli adımlardan birisi, kuşkusuz yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımıdır. Sanayi devriminin ardından sera gazı emisyonlarında yaşanan artış, iklim

⁶² Danıştay 13. Dairesi 09.02.2016 tarih ve E. 2011/1629, K. 2016/210.

⁶³ İDDK 25.4.2018 tarih ve E. 2016/2595, K. 2018/1967.

⁶⁴ Muğla 1. İdare Mahkemesi 30.03.2010 tarih ve E. 2010/342.

⁶⁵ Rize İdare Mahkemesi 30.06.2010 tarih ve E. 2008/769, K. 2010/313.

⁶⁶ Rize İdare Mahkemesi 11.12.2009 tarih ve E. 2008/369.

felaketlerini de beraberinde getirmektedir. Küresel sıcaklık artışının 1,5 derecede sabit tutulmasını öngören IPCC raporunun acil eyleme geçirilmesi gerektiği, dünya ülkeleri tarafından genel kabul görmektedir. İklim felaketlerinin neden olduğu ekonomik zararların karşılanması noktasında öncelikli olarak fakir ülkeler, ardından gelişmekte olan ülkeler ciddi zorluklar çekmektedir. Küçük ada ülkeleri ve yoksul ülkeler, aşırı hava olaylarına bağlı gerçekleşen doğal afetler neticesinde can kayıplarının en fazla yaşandığı ülkelerdir. Dünya genelinde bu denli büyük felaketlerin yaşanması, küresel iklim eyleminin hızlandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Dünya genelinde uluslararası iklim platformlarında ülkelere, fosil yakıt kullanımını terk etmeleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım kapasitelerini artırmaları yönünde çağrıda bulunmaktadır.

Türkiye özellikle 2015, 2016 ve 2017 yıllarında yaşanan iklim felaketleri ile küresel iklim değişikliği ile mücadelede sera gazı emisyonlarının azaltımına yönelik girişimlerini artırmıştır. Bu amaç kapsamında yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde hidrolik kaynak kullanımına ağırlık vermiştir. Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak, ulusal güvenliği sağlamak adına desteklenen HES projeleri ülke genelinde yaygınlaşmaktadır.

Fosil yakıtlara kıyasla olumsuz etkilerinin sınırlı olduğu ifade edilen yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde HES'lerin çevreye verdiği zararlar, yapılan bilimsel araştırmalar ve yargıya yansıyan uyuşmazlıklar dikkate alındığında göz ardı edilmeyecek ölçüde büyüktür. Yargıya yansıyan uyuşmazlıkların çoğunlukla HES projelerine ilişkin verilen "ÇED Olumlu" ve/veya "ÇED gerekli değildir" kararlarının iptali istemi ile açıldığı görülmektedir. Hazırlanan bu raporların idari yargı mercileri tarafından denetimi esnasında çevre mevzuatına uygunluğun arandığı, sosyal, ekonomik, teknik ve çevresel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi ve ortaya çıkması muhtemel olumsuzlukların giderilmesine yönelik alınması gereken tedbirlere ayrıntılı yer verilmesi gereken ÇED raporlarının ağırlıklı olarak yetersiz olduğu tespit edilmektedir. İdare mahkemelerinin kararlarındaki bu yöndeki eğiliminin bir nedeni olarak HES projesinin hayata geçirilmesi ile kendilerinin de içerisinde bulundukları çevrenin uğrayacağı zararı mahallinde daha belirgin bir şekilde görebilmeleri imkanına sahip oldukları ileri sürülebilir. Ayrıca ÇED raporlarında bilirkişi ve keşif incelemelerinin yerinde yapılması, havza bazlı planlamalar üzerinde bütüncül yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği yargı kararlarında ön plana çıkmaktadır. HES projelerinin kurulumu ve faaliyete geçirilmesi ile ortaya çıkacak zararların önceden tespit edilmesi ve önlenmesi için alınması gereken önlemlerin ÇED raporunda yer alması gerektiği kararlarda üzerinde durulan bir diğer noktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus ÇED yönetmeliğinde projelerin değerlendirilmesi gereken boyutları ve değerlendirilmede kullanılacak ölçüt ve kriterlerin belirtilmemiş olmasıdır. Yargıya yansıyan bir diğer uyuşmazlık konusu ise projenin hayata geçirilmesi ile ortaya çıkan çevre tahribatlarına karşın idarenin önlem alma yükümlülüğünü yerin getirme-

mesi halinde hizmet kusuru işlemiş sayılıp sayılmamasına yöneliktir. Bu konuda mahkemelerin idarenin hizmet kusuru işlemiş olduğu ve zararı tanzim etmesi gerektiğine dair kararlar verdiği görülmektedir. Açılan davalarda göze çarpan bir diğer husus ise dava açma ehliyetidir. Danıştay'ın “çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda” iptal davası açma bakımından menfaati etkilenen kimseleri olabildiğince geniş yorumladığı görülmektedir. Yine yargı kararlarında dikkat çeken önemli bir konu halkın bulundukları çevrede yapılacak yatırımlar hakkında söz sahibi olmadığı yani katılımının göz ardı edildiğidir. ÇED Yönetmeliğinde yer alan yerel halkın bilgilendirilmesine ilişkin usule uyulmaması konusundaki idarenin ihmalinin yargı kararlarında vurgulandığı dikkat çekmektedir. Kararlarda projenin hayata geçirileceği çevrede yaşamakta olan halkın itirazları ve bu itirazların gerekçelerinin rapor halinde ÇED raporlarında bulunması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca doğal hayatın önemli ölçüde zarar göreceği, sucul ekosistem ve yaşamın bozulacağı, su kirliliğinin ortaya çıkacağı, ormanların önemli ölçüde tahribata uğrayacağı ve içerisinde barındırdığı ekosistemin uğrayacağı tahribatın üstün kamu yararı ile kıyaslamasının yapılmasında uzman bilirkişilerin kullandığı ölçüt ve kriterlerin ayrıntılı ve açık ifadelerle açıklanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Her HES projesi, her bölge özelliklerine göre farklı boyutlarda olumsuzluklar taşıyacağından, her bölgenin kendi özellikleri dikkate alınarak mahallinde incelemeler ve değerlendirmelerde bulunulması gerektiği ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin yerel kaynak kullanımına yönelerek kapasitesini artırması gerekmektedir. Ancak bunu yaparken sahip olduğu diğer tabi kaynak ve güzellikleri de koruyarak gelecek kuşaklara aktarması gerektiği konusu göz ardı edilmemelidir. Denetimlerin titizlikle yürütüldüğü, projelerin etki ve tesirlerinin bilimsel tekniklerle değerlendirildiği, sonuçları olumlu olarak belirlenen HES'ler desteklenerek enerji politikaları çerçevesinde ülke ekonomisine katkı sağlanması, bu çalışma kapsamında önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, Atilla**, Türkiye’de Enerji Kaynakları ve Çevreye Etkileri, 2006, <http://www.trntp.org/pdf/enerjikitabi/20.pdf> (E.T.: 10.11.2018).
- Akpınar, Adem, et al.**, Energy Situation and Renewables in Turkey and Environmental Effects of Energy Use, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Volume 12, Issue 8, October 2008, pp. 2013-2039. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032107000640> (E.T.: 09.11.2018).
- Aksungur, Muharrem / Ak, Orhan / Özdemir, Atilla**, Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Sucul Ekosisteme Etkisi: Trabzon Örneği, *Journal of Fisheries Sciences*, 5(1), 2011, s. 79-92.
- Albayrak, Ali**, Hidro-Elektrik Santrallerinin (HES) Çevresel Etkilerinin Rize İli Açısından Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri, *DSİ Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı*, Artvin, 2008, s. 408-418.
- Başkan, Seyfi**, Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi, *Journal of World of Turks*, Vol. 10 No. 1, 2018, s. 199-217.
- Berkün, Mehmet / Aras, Egemen / Koç, Tuğçe**, Barajların ve Hidroelektrik Santrallerin Nehir Ekolojisi Üzerinde Oluşturduğu Etkiler, 2008, https://www.researchgate.net/publication/275351613_ (E.T.: 12.11.2018).
- Berkün, Mehmet**, Hydroelectric Potential and Environmental Effects of Multi Dam Hydropower Projects in Turkey, *Energy for Sustainable Development*, Elsevier, 14, 2010, s. 320-329.
- Çukurçayır, M. Akif / Sağır, Hayriye**, Enerji Sorunu, Çevre ve Alternatif Enerji Kaynakları, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/367> (E.T.: 10.11.2018).
- DSİ, 2017**, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2017-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2> (E.T.: 12.11.2018).
- Güloğlu, Yavuz / Belkayalı, Nur**, The Effects of Supreme Courts’ Decisions on Environmental Protection in Turkey, *National Conference on Ecosystem Restoration*, April 18-22, 2016, Coral Springes, Florida, p. 152.
- Güloğlu, Yavuz / Bulut, Alper**, İklim Değişikliği Konusunda Orman Fakültesi Öğrencilerinin Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi (Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Örneği), *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 2016, s. 640-654.
- Güner, Sinan / Tüfekçioğlu, Aydın**, Artvin İlinde Yapılacak Olan Küçük Dere Tipi Regülâtör ve HES’lerin Çevresel Açısından İrdelenmesi, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü XXVI. Bölge Müdürlüğü 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, 25-26 Eylül 2008, *Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı*, s. 419-428, Artvin
- Kaboğlu, İbrahim**, *Çevre Hakkı*, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Nisan 1996, s. 41.
- Keleş, Ruşen / Hamamcı, Can**, *Çevrebilim*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

Kocabaş, Mehmet / Başçınar, Nadir / Kutluyer, Filiz / Aksu, Önder, HES'ler ve Balıklar, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6 (1), 2012, s. 128-131.

Mccully, Patrick, *Silenced Rivers*, ZedBooks, London, UK, 185 649 901, 1996.

Özdek, E. Yasemin, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 249, Ankara, Şubat 1993, s. 100.

Özlüer, Özkaya, Ilgın, *İdari Yaptırım Kuramı Açısından Çevre Kanunu'nda İdari Cezalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s. 72.

Sınar, Hasan, Çevre Ceza Hukukunun Gelişimi ve Çevrenin Ceza Normları ile Korunması Rejimi Almanya ve Fransa Örnekleri, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2, 2013, s. 417.

Turgut, Nühket, Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri, *Çevre Hukuku Sempozyumu*, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara, s. 23.

Turhan, Evren / Çağatay, Hatice, Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır Vadisi Örneği, *4. Su Yapıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2015, s. 67-76.

Ülgen, Hüma / Zeydanlı, Uğur / Kurt, Bahtiyar / Balkız, Özge, *Report on the Ecological Impacts of Small Hydropower Plants in Turkey and Recommendations to the Gold Standard Foundation*, Nature Conservation Centre, October 2011.

Ürker, Okan / Çobanoğlu, Nesrin, Türkiye'de Hidroelektrik Santrallerin Durumu (HES'ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 3(2) DOI: 10.1501.

WWF-Türkiye, *Yine Yeni Yeniden Yenilenebilir Enerji*, 2010. <http://www.wwf.org.tr/?1339> (E.T.: 10.11.2018).

Yıldız, Dursun, Hidroelektrik Enerji Politikaları ve HES Projeleri, *Elektrik Mühendisliği*, Sayı 442, Mayıs 2011, s. 25-29.

Yurtseven, İbrahim, *Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Ekohidrolojik Etkileri*, (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Havza Yönetimi Programı, İstanbul, 2012.

İnternet Kaynakları:

URL-1: <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Iklim-Degisikligi-ve-Uluslararası-Muzakereler> (E.T.: 10.12.2018)

URL-2: <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik> (E.T.: 10.12.2018).

URL-3: <https://climateactiontracker.org/countries/turkey/> (E.T.: 10.12.2018).

URL-4: <https://www.iklimhaber.org/turkiye-iklim-mucadelesinden-vazgececek-mi/> (E.T.: 10.12.2018).

URL-5: <https://www.iklimhaber.org/turkiyenin-ek-1-den-cikma-onerisi-muzakere-gundemine-giremedi/> (E.T.: 10.12.2018).

URL-6: <https://www.iklimhaber.org/yeni-rapor-turkiye-dunyada-en-cok-linyit-tuketen-dorduncu-ulke/> (E.T.: 10.12.2018).

URL-7: https://www.germanwatch.org/sites/germanwatch.org/files/Global%20Climate%20Risk%20Index%202019_2.pdf (E.T.: 10.12.2018).

URL-8: <https://www.iklimhaber.org/cevre-ve-sehircilik-bakani-murat-kurum-ipccni-15-derece-raporu-iklim-degisikligi-ile-mucadelenin-aciliyetini-gosteriyor/> (E.T.: 10.12.2018).

Kararlar:

Danıştay 10. Dairesi 20.12.2013 tarih ve E. 2009/13300, K. 2013/9240

Danıştay 10. Dairesi 5.7.2005 tarih ve E. 2002/2180, K. 2005/3958

Danıştay 10. Dairesi E. 2001/598, K. 2004/5220

Danıştay 13. Dairesi 09.02.2016 tarih ve E. 2011/1629, K. 2016/210

Danıştay 14. Dairesi 21.10.2015 tarih ve E. 2014/390, K. 2015/7788

Danıştay 14. Dairesi 29.03.2018 tarih ve E. 2015/3508, K. 2018/2047

Danıştay 14. Dairesi E. 2012/1672, K. 2014/7044

Danıştay 14. Dairesi E. 2017/1810, K. 2018/1935

Danıştay 14. Dairesi E. 2018/1349, K. 2018/5393

Danıştay 14. Dairesi E. 2018/361, K. 2018/5064

Danıştay 14. Dairesi E. 2018/1056, K. 2018/2407

Danıştay 14. Dairesi, E. 2014/5402, K. 2014/7604

Danıştay 14. Dairesi, E. 2017/2439, K. 2018/2426

İDDK 25.4.2018 tarih ve E. 2016/2595, K. 2018/1967

Antalya 1. İdare Mahkemesi 10.10.2013 tarih ve E. 2011/1552, K. 2013/1418

Antalya 2. İdare Mahkemesi E. 2016/475, K. 2017/671

Antalya 4. İdare Mahkemesi E. 2016/1447, K. 2017/1329

Kastamonu İdare Mahkemesi E. 2016/883, K. 2017/1112

Malatya İdare Mahkemesi 20.2.2009 tarih ve E. 2008/504, K. 2009/174

Muğla 1. İdare Mahkemesi 30.03.2010 tarih ve E. 2010/342

Ordu İdare Mahkemesi 28.11.2014 tarih ve E. 2013/1414, K. 2016/ 1696

Rize İdare Mahkemesi 11.12.2009 tarih ve E. 2008/369

Rize İdare Mahkemesi 30.06.2010 tarih ve E. 2008/769, K. 2010/313

Rize İdare Mahkemesi E. 2017/402, K. 2017/998